

MARIA WAGIŃSKA-MARZEC
Poznań

MUZYKA JAKO NARZĘDZIE INTEGRACJI UCHODźCÓW W NIEMCZECH

NIESPODZIEWANE WYZWANIA

Fala uchodźców, z jaką zetknęła się w ostatnich dwóch latach niemal cała Europa, doprowadziła do wielu kontrowersji i sporów wokół sposobów rozwiązania tego problemu na arenie nie tylko europejskiej, ale też światowej. Masowe, niezaplanowane „wędrówki ludów” z krajów ogarniętych wojną i terrorem, wzbudziły wiele debat politycznych i społecznych we wszystkich krajach. Nie było dotąd sytuacji, żeby tak liczna rzesza uchodźców uciekała przed wojną i prześladowaniami w ich ojczyznach i szukała schronienia w Europie, w tym także, a właściwie przede wszystkim w Niemczech. Od połowy 2015 r. Niemcy stały się krajem docelowym dla setek tysięcy przybyszów, głównie z Syrii, Iraku, Afganistanu i Iranu. Odsetek osób ubiegających się o azyl w RFN od kilku lat systematycznie wzrastał, jednak jego apogeum przypadło na 2015 r.¹ Jak się wkrótce okazało, przyjęcie tak wielkiej liczby przybyszów stało się dla Niemiec nie lada wyzwaniem społecznym i politycznym. Wspólnoty samorządowe miały coraz większe trudności z zakwaterowaniem gwałtownie rosnącej liczby imigrantów².

REAKCJE SPOŁECZNE

Natężony napływ uchodźców do Niemiec spowodował rozmaite reakcje społeczne. Od samego początku w Niemczech nie tylko wiele dyskutowano na ten temat, ale też wiele czyniono dla przybywających. Większość społeczeństwa akceptowała przyjmowanie nowych imigrantów. Niezwykła otwartość towarzysząca ich przyjazdom, od pierwszych chwil była absolutnie wyjątkowa i niespotykana gdziekolwiek indziej.

¹ Od stycznia 2015 r. do połowy 2016 r. w komputerowym systemie *EASY* zarejestrowano 1 265 601 imigrantów starających się o azyl w Niemczech; z tego 173 tys. osób przybyło w okresie od stycznia do marca 2016 r. Zob. www.wiadomosci.wp.pl, 8.06.2016.

² Szerzej o narastających problemach i kontrowersjach dotyczących aktualnej polityki azylowej w RFN zob. M. Engler, *Niemcy a kryzys wywołany napływem uchodźców – geneza, reakcje i wyzwania*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego”, nr 233, 12.04.2016, s. 10.

Niemcy chcieli dać wyraz swej gotowości niesienia pomocy i braku uprzedzeń wobec obcych. Można wskazać wiele przykładów, jak dokładano starań, by wspierać poszukujących azylu uchodźców i ułatwić im aklimatyzację w nowym, zupełnie obcym dla nich środowisku, by mogli się zintegrować i znaleźć tu swoją „nową ojczyznę” (co wielokrotnie podkreślano). Stosunkowo jednolite stanowisko w tej sprawie zajmowały też partie polityczne reprezentowane w parlamencie; różnice występowały jedynie w odniesieniu do szczegółów i form pomocy.

Jednak w miarę upływu czasu, wskutek narastania problemów i pojawiania się konfliktów, pod wpływem rozmaitych wydarzeń i incydentów, nastroje społeczne zaczęły się coraz bardziej polaryzować³. Rzeczywistość pokazała, że polityka „otwartych granic” może prowadzić w ślepy zaułek, jeśli nie będą jej towarzyszyły należycie wypracowane programy pomocowe i integracyjne. Nowe wyzwania związane z przyjmowaniem uchodźców sprawiły, że postawy społeczne były zróżnicowane, o czym świadczą sondaże opinii publicznej⁴. Z jednej strony nadal silne były przejawy poparcia i solidarności okazywane uchodźcom: od serdecznych powitań na dworcach, poprzez zbiórki żywności, odzieży i innych darów rzeczowych, po spontaniczne akcje pomocy, wolontariat, naukę języka *etc.*, w których uczestniczyło ok. 10% mieszkańców RFN⁵. Z drugiej strony dał się zauważyć wzrost postaw niechętnych obcokrajowcom. Trwający wciąż kryzys migracyjny i brak jednolitego stanowiska co do sposobu rozwiązania zasadniczych kwestii, dotyczących zwłaszcza systemu zarządzania migracjami, sprawiły, że opinia publiczna w Niemczech zaczęła tracić początkowy entuzjazm wobec przybyszów; pojawiało się coraz więcej wątpliwości co do słuszności niektórych decyzji rządu kanclerz Angeli Merkel. Początkowo pełne gestów solidarności i wsparcia reakcje większości ludności Niemiec (zwłaszcza dużych miast, takich jak Berlin, Monachium, Kolonia), w miarę upływu czasu i napływu znacznie większej liczby przybyszów niż przewidywano, a także pod wpływem niepokojących incydentów z ich udziałem, zaczęły się stopniowo zmieniać; widoczna była większa powściągliwość.

Jesienią 2015 r. pojawiły się pierwsze oznaki zaniepokojenia sytuacją, która okazała się trudniejsza niż początkowo sądzono. W październiku 2015 r. po raz pierwszy liczba osób mających obawy związane z tak dużym napływem uchodźców do Niemiec przekroczyła 50%⁶. Nastąpiło też wyraźne ożywienie dyskusji, których przedmiotem były kwestie ekonomiczne, podyktowane np. obawą utraty miejsca pracy czy trudnościami z jej znalezieniem przez rodowitych Niemców, obawy przed wzrostem

³ Szerzej zob. J. Dobrowolska-Polak, *Ataki na kobiety i rekordowo wysoki napływ imigrantów do RFN – wyzwania dla niemieckiej polityki asymilacji imigrantów*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego” nr 213, 8.01.2016, 6 ss.

⁴ Szerzej na temat wyników badań opinii publicznej zob. A. Bachmann, *Niemieckie społeczeństwo wobec napływu uchodźców*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego”, nr 191, 16.10.2015, 8 ss.

⁵ M. Engler, *Niemcy a kryzys...*, s. 7.

⁶ A. Bachmann, *Niemieckie społeczeństwo...*, s. 8.

zagrożenia terrorystycznego czy też nasilenie się przestępczości⁷; poważne zastrzeżenia budziły zwłaszcza rosnące koszty napływu uchodźców⁸.

Przed wszystkim zaczęto dostrzegać, że przybywają ludzie z zupełnie innych kręgów kulturowych, wyznający całkiem odmienne systemy wartości, co może się stać w przyszłości zarzewiem napięć i konfliktów społecznych. Można było zaobserwować szerokie spektrum reakcji: od sceptycyzmu po odrzucenie⁹. Dochodziło do protestów przeciwko przyznawaniu azylu osobom ubiegającym się o prawo pobytu w Niemczech, inicjowanych głównie przez skrajną prawicę, a nawet do aktów przemocy wobec przybyszów, podpałek ośrodków ich zakwaterowania¹⁰. Nastąpił wyraźny wzrost popularności populistycznej partii prawicowej *Alternative für Deutschland* (AfD) głoszącej hasła antyimigranckie, a także zdecydowanie wrogiemu imigrantom ruchu *PEGIDA* instrumentalnie wykorzystującego obawy społeczne przed islamizacją i zniszczeniem świata zachodnich wartości¹¹.

Na tle tak różnych postaw, w obliczu nieoczekiwanych wyzwań i coraz większych problemów, przed jakimi stanęły w ostatnim czasie społeczeństwa całej Europy, a zwłaszcza Niemiec, na uwagę zasługuje reakcja niemieckich środowisk artystycznych, które bardzo szybko włączyły się w różnego rodzaju działania na rzecz uchodźców. Warto prześledzić ich zaangażowanie, aby pokazać, iż nie były to przypadki odosobnione. Z uwagi na rozmiary opracowania ograniczę się do omówienia przejawów aktywności w sferze muzycznej w Niemczech. Ramy czasowe, ze względu na wyraźne nasilenie inicjatyw w tym okresie, obejmują głównie lata 2014-2016, ze wskazaniem niektórych wcześniejszych, interesujących przedsięwzięć.

Celem artykułu jest przede wszystkim zwrócenie uwagi na kwestię, jak dalece i w jaki sposób ludzie kultury i środowiska artystyczne dostrzegając ze społecznego punktu widzenia wagę problemu, włączyły się w proces integrowania uchodźców, dając zarazem jasny sygnał solidarności z nimi.

Przedstawienie szerokiego spektrum działań (na wybranych przykładach) podejmowanych na tym polu przez różne podmioty: władze krajowe, instytucje kultury, or-

⁷ Federalny Urząd Kryminalny (*Bundeskriminalamt, BKA*) podał do wiadomości, że w okresie od stycznia do marca 2016 r. imigranci w Niemczech popełnili 69 tys. przestępstw (głównie kradzieży, oszustw oraz uszkodzeń ciała). Jednocześnie ogólna liczba przestępstw spadła o 18%. Rzeczniczka niemieckiego MSW (*Bundesinnenministerium*) w oświadczeniu dla agencji *dpa* zwróciła uwagę, że imigranci nie są bardziej kryminogenni niż Niemcy. Zob. „69 tys. przestępstw przez 3 miesiące. Niemcy podają dane o przestępczości imigrantów”, 8.06.2016, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,69-tys-przestepstw-przez-3-miesiace-Niemcy-podaja-dane-o-przestepczosci-imigrantow,wid,18371855,wiadomosc.html>

⁸ Omówienie zob. szerzej T. Budnikowski, *Republika Federalna Niemiec: rosnące koszty napływu uchodźców*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego”, nr 228, 21.03.2016, s. 4.

⁹ M. Engler, *Niemcy a kryzys...*, s. 7.

¹⁰ Według danych niemieckiej policji w 2016 r. (styczeń – czerwiec) doszło do ok. 300 ataków na schroniska dla uchodźców w Niemczech. Zob. „Ogromny pożar w ośrodku dla uchodźców w Düsseldorfie”, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Ogromny-pozar-w-osrodku-dla-uchodzcow-w-Dusseldorfie,wid,18370102,wiadomosc.html>

¹¹ Szerzej zob. M. Tujdowski, *Ruch PEGIDA a kryzys migracyjny*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego”, nr 201, 13. 11. 2015, s. 6.

ganizacje, związki twórcze, a także osoby prywatne, przez profesjonalnych muzyków, jak też (może przede wszystkim) amatorów, pozwoli unaocznic rolę kultury (zwłaszcza muzyki) w procesie integracji imigrantów. W artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób muzyka może stanowić płaszczyznę integracji uchodźców ze społeczeństwem niemieckim, jakie były formy zaangażowania środowisk muzycznych, kto był inicjatorem projektów i jakiego rodzaju były to przedsięwzięcia, jakie cele sobie stawiano i jakie były skutki podejmowanych na bazie pozawerbalnej działań dopomagających przybyzszom w lepszym zaaklimatyzowaniu się w Niemczech.

Powyższe zagadnienie nie doczekało się jeszcze szczegółowego omówienia w literaturze i nie było dotąd przedmiotem analizy i pogłębionych badań, toteż w niniejszym opracowaniu wykorzystano przede wszystkim bieżące materiały, dostępne drogą internetową. W opracowaniu chciałabym skupić uwagę na praktycznym aspekcie tego zagadnienia, konkretnych krokach i inicjatywach oddolnych podejmowanych w sferze kultury (głównie muzyki) na rzecz integracji nowych przybyzszów przez czynniki państwowe i społeczeństwo.

INTEGRACJA I POLITYKA INTEGRACYJNA

Nabrzmiały w ostatnim czasie problem integracji imigrantów w krajach Unii Europejskiej jest przedmiotem wielu ostrych debat na szczeblu unijnym; jest też kwestią żywo dyskutowaną w łonie państw najbardziej dotkniętych tym zjawiskiem (Niemcy, Francja). Problemy związane z imigracją i integracją są równie trudne dla państw, które od dawna próbują się z nimi uporać, jak też dla nowych członków UE, dopiero od niedawna stykających się z tym zjawiskiem. Przyjęty przez Radę Europejską Program Haski (4-5 listopada 2004 r.) zwraca uwagę na konieczność większej koordynacji polityki integracyjnej poszczególnych krajów z inicjatywami Unii na tym polu. Celem ustanowienia spójnych europejskich ram integracyjnych opracowany został Komunikat Komisji Wspólnot Europejskich (2005) zachęcający państwa członkowskie m.in. do zintensyfikowania wysiłków związanych z tworzeniem krajowych strategii integracyjnych¹². A. Kicinger w swym opracowaniu omówiła szczegółowo kwestie podstaw prawnych zaangażowania Unii oraz podejmowanych przez nią działań i inicjatyw wspierających integrację imigrantów, a także stanowisko Komisji Europejskiej wobec kwestii integracji cudzoziemców¹³.

W Niemczech nie ma powszechnie obowiązującej i uznanej definicji terminu „integracja”. Nie jest to jednak bolączka wyłącznie niemieckiej polityki integracyjnej, lecz szerszy problem, który powoduje, że prowadzone przez opinię publiczną

¹² Komisja Wspólnot Europejskich, *Wspólna agenda na rzecz integracji. Ramy integracji obywateli państw trzecich w Unii Europejskiej*, Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetów Regionów, Bruksela, 1. 09. 2005, <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2005/PL/1-2005-389-PL-F1-1.Pdf>

¹³ A. Kicinger, *Unia Europejska wobec zagadnienia integracji imigrantów*, Warszawa, CEFMR Working Paper, 2/2005, 23 ss.

debaty stają się skomplikowane i wywołują zróżnicowane reakcje¹⁴. W rezultacie, każdy, kto zabiera głos w dyskusji na temat integracji, ma w jakimś sensie rację, a odpowiedź na pytanie: czym jest integracja, nie jest prosta. Pojęcie integracji jest różnie rozumiane i definiowane. W powszechnym rozumieniu oznacza „włączenie do pewnej całości, utworzenie jedności z poszczególnych elementów bądź zdolność jedności do tego, by utrzymać spójność (spójność) elementów cząstkowych na podstawie wspólnych wartości i norm”¹⁵. Również w nauce nie ma jednomyślności co do definiowania pojęcia „integracja”. Jest ona pojmowana jako proces, jako funkcja bądź też jako cel¹⁶.

Na użytek niniejszego opracowania posłużę się terminem przyjętym przez A. Kicingera: „Integracja jest dwustronnym procesem wzajemnej adaptacji imigrantów i społeczeństwa w wymiarze ekonomicznym, społecznym, kulturowym i politycznym”¹⁷, ograniczając się do wymiaru kulturowego. Autorka wskazuje przy tym, iż pojęciem tym określa się nie tylko „proces zmian stosunków między imigrantem a społeczeństwem przyjmującym, ale także jego wynik – stan stosunków społecznych osiągnięty na skutek procesu integracji”. Zważywszy na fakt, iż proces ten jest uzależniony od wielu czynników (m. in. odpowiednich warunków politycznych i ekonomicznych sprzyjających integracji, gotowości społeczeństwa do akceptacji „obcych”, *etc.*) należy się spodziewać, iż jego efekty będą widoczne dopiero za kilka (a może kilkanaście) lat. W przypadku omawianej fali migracji ważne jest, iż praktycznie od jej początku widać dużo dobrej woli i konkretnych kroków podejmowanych tak przez polityków, jak i zwykłych obywateli, wspomagających działania integracyjne.

Główne trendy migracyjne i przebieg procesów imigracji i integracji obcokrajowców w Niemczech w okresie powojennym, z uwzględnieniem zmian w polityce imigracyjnej pod koniec lat 90., przedstawił Michał Kwiecień w artykule *Polityka imigracyjna Niemiec*¹⁸. Werner Schiffauer z Rady ds. Migracji zauważył, iż „Bardzo długo trwało, zanim Niemcy przyznali, że są krajem napływowym; nareszcie odzwierciedla się to w polityce i ustawodawstwie”¹⁹. „Powoli, ale skutecznie – tak przebiega w Niemczech integracja obcokrajowców, którym przyznaje się coraz więcej praw. Do doskonałości jednak jeszcze daleko” – wynika z oceny raportu *MIPEX (Migrant Integrations Policy Index)*, indeksu krajów UE oraz trzech spoza Unii, porównującego ich politykę²⁰.

¹⁴ Szerzej na temat pojęcia integracji zob. K. Sezer, *Was ist Integration?*, 2010, <http://www.goethe.de/lhr/prj/daz/mag/igd/de6964668.htm>

¹⁵ „Integration in Deutschland”, <http://www.bundesauslaenderbeauftragte.de/integration.html>

¹⁶ „Integration in Deutschland...”, *ibidem*.

¹⁷ A. Kicingier, *Unia Europejska...* s. 3.

¹⁸ M. Kwiecień, *Polityka imigracyjna Niemiec*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 211/ 2015.

¹⁹ M. Matzke, *Raport: Niemcy robią postępy w integracji cudzoziemców*, dw, 11. 06. 2015, <http://www.dw.com/pl/raport-niemcy-robia-postepy-w-integracji-cudzoziemcow/a-18507227>

²⁰ Szerzej o wynikach raportu zob. M. Matzke, *op. cit.*

PRZYGOTOWANIE PODŁOŻA POLITYCZNEGO

Problem integracji tak licznej rzeszy przybyszów pochodzących z krajów o odmiennych wzorcach kulturowych i innym systemie wartości, jest niezwykle złożony i stanowi nie lada wyzwanie zarówno dla władz, jak też dla społeczeństwa w Niemczech. Istnieje świadomość tego, że będzie to proces trudny i długotrwały. Jego celem jest, jak się przyjmuje w federalnym Ministerstwie ds. Migracji i Uchodźców, aby „wszystkich ludzi, którzy na stałe i legalnie żyją w Niemczech włączyć do społeczeństwa”²¹. Oznacza to, że należy im umożliwić szeroki i równoprawny udział we wszystkich sferach życia społecznego; natomiast oni są zobowiązani do nauczania się języka niemieckiego, jak również zaznajomienia się z konstytucją i obowiązującymi ustawami oraz ich respektowania i przestrzegania.

Część z uchodźców pozostanie prawdopodobnie na dłużej, a niektórzy być może na stałe. Poszukuje się zatem rozwiązań o charakterze nie tymczasowym, ale długofalowym. Jednym z elementów, wręcz niezbędnym warunkiem, aby integracja się powiodła jest przede wszystkim (oprócz wielu czynników, takich jak: zapewnienie mieszkania, miejsca pracy, opieki zdrowotnej, dostępu do kształcenia i oświaty, *etc.*) opanowanie przez imigrantów języka niemieckiego. To zaś będzie wymagało przygotowania odpowiedniej bazy edukacyjnej: zorganizowania kursów i zajęć językowych, znalezienia kadry pedagogicznej. Wymaga to czasu.

Instytucje państwowe, a także organizacje i związki życia publicznego bardzo szybko wraz z napływem rosnącej fali imigrantów zaczęły podejmować kroki służące ich wspieraniu na różnych płaszczyznach; zaczęto opracowywać kompleksowe programy wspomagające integrowanie się imigrantów ze społeczeństwem²².

O randze problemu świadczy fakt, iż politycy koalicji rządzącej *CDU/CSU* i *SPD*, mając świadomość, jak palącą sprawą jest rozstrzygnięcie wielu kwestii związanych z integracją uchodźców, w trybie pilnym przygotowali specjalną ustawę integracyjną, która została przyjęta 25 maja 2016 r. podczas zamkniętego posiedzenia rządu na zamku w Meseberg²³. Wkrótce potem, 7 lipca 2016 r. została ona przyjęta przez *Bundestag*²⁴ i weszła w życie z dniem 8 sierpnia 2016 r.²⁵ To pierwsza tego typu usta-

²¹ Zob. *Bundesamt für Migration und Flüchtlinge*, http://www.bamf.de/DE/Service/Left/Glossary/_function/glossar.html?nn=1363008&lv2=5831826&lv3=1504494

²² Była o tym mowa m.in. na konferencji pt. „Konsekwencje kryzysu migracyjnego dla Niemiec i Unii Europejskiej”, która odbyła się w Instytucie Zachodnim w Poznaniu 26 kwietnia 2016 r.; prace zespołu przygotowującego kompleksowy program integracyjny dla uchodźców w Brandenburgii przedstawiła Frauke Steuber reprezentująca Pełnomocnika Senatu Berlińskiego ds. Integracji i Migracji.

²³ „Ustawa integracyjna w Niemczech przyjęta”, 27. 05. 2016, <http://www.euractiv.pl/demokracja/artykul/ustawa-integracyjna-w-niemczech-przyjeta-008491>

²⁴ „Ustawa integracyjna przyjęta przez Bundestag”, 8. 07. 2016, <http://www.euractiv.pl/demokracja/artykul/ustawa-integracyjna-przyjeta-przez-bundestag-008689>

²⁵ Szerzej na temat założeń Ustawy zob. „Integrationsgesetz setzt auf Fördern und Fordern”, 8.08.2016, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2016/08/2016-08-05-integrationsgesetz.html>

wa w historii Niemiec²⁶. Kanclerz Merkel określiła dokument jako „kamień milowy” w niemieckiej polityce wobec imigrantów. Ustawa wyposaża imigrantów w wiele praw, ale też nakłada na nich wiele obowiązków; państwo deklaruje, iż chce pomagać uchodźcom, ale jednocześnie wymaga od nich współpracy. Ustawa zakłada przede wszystkim ułatwienia w nauce języka niemieckiego oraz w znalezieniu pracy²⁷; budzi też jednak sporo kontrowersji²⁸.

PRZESŁANKI DIALOGU INTERKULTUROWEGO NA NIWIE MUZYCZNEJ

Nie tylko niemieckie władze federalne, ale i obywatele podjęli samoistnie wiele akcji i inicjatyw na rzecz włączenia nowo przybyłych w życie społeczne swego kraju. W mniejszych i większych miastach RFN stworzono ponad 700 projektów mających służyć integracji imigrantów²⁹.

Wyzwanie to podjęli też niemal natychmiast ludzie kultury i sztuki, środowiska twórcze i zespoły amatorskie. Sfera muzyki poprzez swój specyficzny klimat i uniwersalny język otwiera szerokie możliwości oddziaływania, przede wszystkim w sferze duchowej. Instytucje publiczne, stowarzyszenia, związki twórcze, osoby prywatne i wielu aktorów życia muzycznego podjęło wysiłki, by wyjść uchodźcom naprzeciw i pomóc im w uporaniu się z zupełnie nową dla nich rzeczywistością. Wyrażając w rozmaity sposób swe zaangażowanie chciano dać jednocześnie impuls do rozwijania własnych inicjatyw. Istotnym elementem działania była też chęć pośredniczenia w kontaktach między osobami czynnie uczestniczącymi w różnego rodzaju akcjach na rzecz uchodźców i umożliwienie im wymiany doświadczeń, budowanie sieci i kooperacja. Służyć temu miały programy i projekty zakładające stworzenie płaszczyzny porozumienia na bazie pozawerbalnej, naukę języka niemieckiego poprzez śpiew, nawiązywanie kontaktów poprzez wspólne muzykowanie, jak również przybliżenie kultury niemieckiej (europejskiej) imigrantom przybyłym z odmiennych kulturowo obszarów.

Władze krajowe i administracja państwowa, w tym również resorty odpowiedzialne za sferę kultury i sztuki, szybko zareagowały na potrzebę chwili. Jako przykład można wskazać inicjatywę ministerstwa nauki, badań i sztuki Badenii-Wirtembergii, które w 2014 r. ze środków Innowacyjnego Funduszu Sztuki (*Innovationsfonds Kunst*) wyasygnowało w ramach nowej linii *Kulturprojekte zur Integration und Partizipation*

²⁶ Szerzej o Ustawie zob. „Ustawa integracyjna w Niemczech”, 15. 04. 2016, <http://www.euractiv.pl/politykawewnetrzna/artukul/ustawa-integracyjna-w-niemczech-008318>

²⁷ „Niemcy chcą aktywnie integrować imigrantów. Według zasady ‘pomagać i wymagać’”, 25.05.2016, <http://www.tvp.info/25507803/niemcy-chca-aktywnie-integrowac-imigrantow-wedlug-zasady-pomagac-i-wymagac>

²⁸ „Niemiecka prasa: Ustawa integracyjna to iluzja. Najważniejsza jest godna praca”, oprac. D. Jakubczak, 26. 05. 2016, <http://www.dw.com/pl/niemiecka-prasa-ustawa-integracyjna-to-iluzja-najwazniejsza-jest-godna-praca/a-19283310>

²⁹ Szerzej zob. *Integration von Flüchtlingen – Gute Ideen bundesweit. Kommentierte Linkliste*, www.tagesschau.de/inland/hilfe-fuer-fluechtlinge-101.html; zob. też *Hilfe für Flüchtlinge im Netz*, 25.01.2016, <http://www.tagesschau.de/inland/hilfe-fuer-fluechtlinge-linkliste-101.html>

von Flüchtlingen łącznie 250 tys. euro na wsparcie 19 przedsięwzięć³⁰. Do konkursu zgłoszono 155 wniosków. Rozpatrywało je niezależne, 6-osobowe jury, składające się z przedstawicieli: Wydziału Kultury w Mannheim, zrzeszenia LAKS Badenii-Wirtembergii³¹, Forum der Kulturen w Stuttgartcie, Ministerstwa ds. Integracji Badenii-Wirtembergii, Rady ds. Uchodźców Badenii-Wirtembergii oraz publicystka.

Szefowa resortu Teresia Bauer wyrażając zadowolenie, że w tak krótkim czasie udało się zebrać tyle wartościowych projektów pozwalających rozwijać kreatywność osób w nich uczestniczących, zwróciła uwagę, że kultura i sztuka są szczególnie predysponowane do wspierania dialogu i budowania mostów między ludźmi, do wspierania procesu przyjmowania uchodźców i ich uczestnictwa w życiu społecznym Niemiec. Zapewniła, że rząd Badenii-Wirtembergii podejmuje liczne wysiłki, aby poprawić sytuację życiową uchodźców na terenie swego kraju. Fundusz Innowacyjny Sztuki jest właśnie odpowiednim instrumentem, aby te cele osiągnąć i wspierać dialog interkulturowy³².

Jury preferowało zwłaszcza projekty krótkoterminowe, umożliwiające nowym przybyszom udział bez znajomości języka oraz takie, które uczestnikom mogły dać impuls do rozpoczęcia nowego życia w Niemczech. Wsparcie finansowe uzyskiwały zwłaszcza projekty artystyczne oraz z pedagogiki kultury, gdyż – jak uzasadniało jury – pozwalają one uchodźcom w sposób bezpośredni, osobisty dzielić się swymi przeżyciami i doświadczeniami. Podkreślano, że udział w tych projektach oznacza dla nowych przybyszów nie tylko możliwość uczestniczenia w kulturze, ale i zdobywanie nowych kwalifikacji. Nadesłane projekty obejmowały różne dziedziny kultury i sztuki – od teatru i tańca, poprzez muzykę i sztuki piękne po film i media. Równie różnorodne były grupy docelowe, do których były kierowane: dzieci, młodzież, rodziny, osoby w każdym wieku.

Aby zobrazować, jakiego rodzaju inicjatywy były zgłaszane i znalazły uznanie w oczach jury można podać kilka przykładów. M.in. był to projekt Koła Śpiewaczego Aach (*Liederkreis Aach*) z powiatu Freudenstadt, który przewidywał utworzenie chóru mieszanego, liczącego ok. 70 osób, składającego się z uchodźców i członków miejscowego chóru, do którego później miały dołączyć również dzieci. Wsparcie uzyskał również projekt z Rottenberga, w którym młodzi przybysze starający się o azyl mieli stworzyć napisany prostym językiem przewodnik po mieście w postaci komiksu (*Stadtführer-Comic*). Celem projektu było wspólne poznawanie miasta, przebywanie ze sobą i wspólna praca nad komiksem, służąca jednocześnie podnoszeniu kompetencji w zakresie czytania i pisania. Kolejny wniosek, który zyskał uznanie jurorów, to projekt muzyczny, w którym młodzi uchodźcy w Reutlingen zostali zaproszeni do udziału w publicznych występach w ramach *Jam Session*, prezentując własne wstawki hip-hopowe.

³⁰ Land stellt 250.000 Euro für Kulturprojekte zur Integration und Partizipation von Flüchtlingen bereit, www.baden-wuerttemberg.de

³¹ LAKS – Landes Arbeitsgemeinschaft der Kulturinitiativen und Soziokulturellen Zentren in Baden-Württemberg e. V. – stowarzyszenie powstało w 1982 r. i zrzesza 64 ośrodki społeczno-kulturalne w Badenii-Wirtembergii.

³² Land stellt 250.000 Euro für Kulturprojekte zur Integration und Partizipation von Flüchtlingen bereit, www.baden-wuerttemberg.de

Doceniając wagę i znaczenie dialogu interkulturowego, w działania na rzecz integracji imigrantów ze społeczeństwem włączyła się również Niemiecka Rada Muzyczna (*Deutscher Musikrat*). W dniach 23-24 października 2015 r. w gmachu parlamentu w Berlinie odbyło się jej posiedzenie, podczas którego uchwalona została rezolucja *Willkommen in Deutschland: Musik macht Heimat! Von der Willkommens- zur Integrationskultur* (Witamy w Niemczech: Muzyka tworzy ojczyznę! Od kultury gościnności do kultury integracji), przyjęta jednogłośnie przez wszystkich członków Rady³³. Wychodząc z założenia, że muzyka może wnieść znaczący wkład w udane współzycie między ludźmi różnych kultur, stwierdzono, że

„Ludziom przybywającym z terenów objętych wojną i poszukującym u nas schronienia, należy się nasza troska. Rozmiary tej wędrowki ludów wymagają od nas wysiłku w niespotykanym dotąd wymiarze i stawiają nas przed nowymi zadaniami – również ze względu na zmiany w naszym społeczeństwie. Kultura jest zasadniczą siłą napędową rozwoju społecznego. Tym ważniejsze jest więc pytanie o to, co twórcy kultury w obecnym czasie mogą wnieść do dokonujących się przemian społecznych. (...). Zapewnienie dachu nad głową, wyżywienia, nauka języka niemieckiego i znalezienie zatrudnienia, mają tak samo elementarne znaczenie, jak spotkanie ludzi z różnych światów kulturowych. Od miesięcy setki ludzi w całym kraju pokazuje w niezwykle sposób podczas koncertów powitalnych (*Willkommenskonzerte*), poprzez propozycje muzyczno-pedagogiczne i wszelkiego rodzaju projekty muzyczne mające służyć integracji, że muzyka, z jej pokonującą wszelkie bariery językowe siłą, pozostawia na tych osobach trwałe wrażenie”³⁴.

W istocie chodzi zatem o to – czytamy dalej – aby tych ludzi przyjąć serdecznie i aktywnie; wzbudzić w nich ciekawość tym, co inne; przekazać radość z wymiany i dialogu; traktować kulturalną różnorodność w całej rozciągłości: od spuścizny kulturowej poprzez muzykę współczesną aż po muzykę innych kultur, jako szansę dla kształtowania lepszego współzycia. Chodzi też o to, aby ojczyźnie nadać nowy wymiar poprzez ożywienie istniejących wartości i rozszerzenie, ukierunkowanego na dialog, społecznego kanonu wartości opartego na Ustawie Zasadniczej obowiązującej wszystkich obywateli. Jest to bardzo ważny fragment rezolucji, gdyż ujmuje niejako wszystkie elementy przyświecającego im celu, którym jest m.in. wzbogacenie kultury niemieckiej o elementy kultur narodowości przybyszów. W rezolucji zwrócono uwagę, że kultura gościnności oznacza dialog.

„Na tej dwukierunkowej ulicy prowadzącej do rozumienia drugiej osoby, muzyka odgrywa rolę centralną, pozwala uwidocznic cechy wspólne i różnice, umożliwia też komunikację na płaszczyźnie niewerbalnej w sposób jedyny w swym rodzaju i wyjątkowy. Szczególne miejsce należy się przy tym wspieraniu projektów muzycznych z dziećmi i młodzieżą, aby od samego początku wejść na drogę dialogu”.

Odpowiadając na potrzebę chwili Rada rozesłała wśród swych organizacji członkowskich i instytucji życia muzycznego ankietę *Willkommen in Deutschland – Musik*

³³ *Flüchtlinge im Musikland Deutschland – Resolution des Deutschen Musikrates*, 27.10.2015, www.nmz.de/online/fluechtlingen-im-musikland-deutschland-resolution-des-deutschen-musikrates

³⁴ *Flüchtlinge im Musikland Deutschland – Resolution ...*

macht Hoffnung, w wyniku której zebrała wiele ofert i propozycji wspierania uchodźców. Wielu indywidualnych muzyków (profesjonalistów i amatorów), a także stowarzyszenia, związki i inicjatywy obywatelskie zaproponowały projekty wspierania imigrantów w trudnych początkach w obcym kraju, sprawiające, że będzie im łatwiej zaaklimatyzować się w Niemczech.

Inicjatywy dotyczące różnych form aktywności muzycznej w kontekście uchodźców zaprezentowało Niemieckie Centrum Informacji Muzycznej (*Deutsches Musikinformationszentrum, MIZ*), placówka Rady Muzycznej, na swej stronie internetowej www.miz.org, zamieszczając jednocześnie interaktywną mapę Niemiec z zaznaczonymi miejscami ich realizacji; mapa jest wciąż poszerzana i aktualizowana³⁵. Prezentacja tych działań ma być nie tylko formą autoprezentacji, ale ma też służyć lepszej ich koordynacji i stanowić podstawę dla stworzenia niezbędnych politycznych warunków ramowych pomocy imigrantom.

SZEROKIE SPEKTRUM AKTYWNOŚCI

Od dłuższego czasu na forum amatorskich zespołów, związków i stowarzyszeń muzycznych prowadzono dyskusje, w jaki sposób włączyć imigrantów w swe działania, jak ich zintegrować na niwie muzyki. Spektrum pomysłów i zaangażowania różnych podmiotów w tworzenie projektów zachęcających do współdziałania i przełamywania barier narodowościowych, kulturowych, językowych, jest bardzo rozległe. Spontanicznie zaczęły powstawać inicjatywy o mniejszym i większym zasięgu, wykorzystujące specyficzne możliwości i siłę, jaką daje muzyka w spotkaniu z drugim człowiekiem. Były to zarówno wielkie przedsięwzięcia, jak też mniejsze, często o lokalnym, a nawet czysto prywatnym charakterze: począwszy od darowizn instrumentów, oferowanie nieodpłatnych lekcji muzyki, poprzez tworzenie wspólnych orkiestr (chórów, zespołów), wspólne muzykowanie, organizowanie spotkań muzycznych, po koncerty benefisowe i oferty z zakresu muzykoterapii.

Trudno jest przeprowadzić jakąś przekonującą klasyfikację podejmowanych inicjatyw; często przybierały one różną postać i formę; niekiedy ich cele i metody działania, jak również sama materia były zbliżone i przeplatały się ze sobą. Dokonując wyboru starałam się wskazać na kilka najbardziej charakterystycznych przedsięwzięć (projektów), różniących się pod względem zadania i stawianego sobie celu.

Szansa dla muzyków

Ze względu na pewną „pionierskość” działań oraz wyjątkowo silne osobiste zaangażowanie warto przybliżyć inicjatywę wykraczającą poza przyjęte ramy czasowe, jaką podjął znacznie wcześniej *Liedermacher* Heinz Ratz, wokalista zespołu

³⁵ „*Willkommen in Deutschland: Musik macht Heimat*” – *Engagement für Dialog*, 19. 10. 2015, www.miz.de/online/willkommen-in-deutschland-macht-heimat-engagement-fuer-dialog.

Strom & Wasser. Zainteresowany losem przybyłych imigrantów przejechał w 2011 r. ok. 7 tys. kilometrów na rowerze, odwiedzając ponad 80 ośrodków ich zakwaterowania na terenie całych Niemiec, chcąc się naocznie przekonać, w jakich warunkach przyszło im żyć. Każdego wieczoru dawał koncert na rzecz „bardziej humanitarnej polityki wobec uchodźców oraz współdziałania różnych kultur i religii”³⁶. Widząc, jak wegetują starając się o azyl, pozbawieni sensu życia, bez perspektyw, postanowił uczynić coś, co wyrwie ich z marazmu i odmieni ich los. Przekonał się, że dla wielu z nich izolacja jest trudna do zniesienia; nie mają prawie żadnej możliwości uczynienia czegokolwiek, co pozwoliłoby im przywrócić pozytywny stosunek do życia i rozwijania swych umiejętności. W trakcie objazdów Ratz miał okazję poznania wielu znakomych, wegetujących w ośrodkach muzyków. Wpadł na pomysł stworzenia zespołu z muzyków przebywających w miejscach zakwaterowania. Na początku 2012 r. uruchomił przedsięwzięcie, które nazwał *1000 Brücken*, mające służyć wsparciu nie tylko osób muzycznie utalentowanych, ale też generalnie pomóc uchodźcom lepiej się zaadaptować w Niemczech i zwrócić na nich uwagę opinii publicznej³⁷. Wpierw jednak musiał się uporać z całym bagażem „dobrych” porad, wątpliwości, politycznych przeszkód i prawnych obostrzeń. Na przekór wszystkiemu postanowił podjąć się tego zadania³⁸. Ratz chciał nie tylko dać szansę muzykowania i czerpania z tego radości, ale zamierzał wykorzystać muzykę jako swoistą „broń polityczną”, by wpłynąć na zmianę świadomości społecznej. Fatalne warunki panujące w niektórych domach dla uchodźców oraz fakt, że nie mogą (lub w niewielkim tylko stopniu) liczyć na opiekę i wsparcie finansowe ze strony państwa, skłoniło go do zainteresowania ich losem szerszej opinii publicznej. Uznał, iż zwrócenie uwagi na ten ważny problem społeczny przyczyni się do zmiany ich położenia³⁹.

Jak wspominał, początki wcale nie były łatwe; projekt wydawał się prawie niemożliwy do zrealizowania. Chcąc nagrać wspólnie album, H. Ratz zaprosił niektórych z muzyków do Hamburga. Okazało się, że „trzeba było walczyć z wieloma trudnościami”; niekiedy trudno było wręcz nawiązać kontakt telefoniczny, gdyż możliwości korzystania z internetu były w wielu ośrodkach ograniczone albo w ogóle nie były dostępne. Trudności pojawiały się też ze strony urzędów; ze względu na to, że uchodźcy muszą mieć specjalną zgodę na opuszczenie powiatu, w którym zamieszkują, na każdą podróż trzeba było się starać o specjalne zezwolenie na wyjazd, przy czym obejmowało ono tylko dokładnie zaplanowaną trasę. Kontrole policji prowadziły często do opóźnień; stąd zdarzały się sytuacje, że zakupiony bilet na pociąg przepadał, gdyż w ostatniej chwili nie udzielono zgody na opuszczenie ośrodka.

Mimo przeszkód przedsięwzięcie się powiodło; udało się w końcu stworzyć jedyny w swym rodzaju zespół *The Refugees*, składający się z ok. 30 muzyków-uchodźców

³⁶ *Tour der 1000 Brücken*, 8. 01. 2011 Freiburger Forum *Aktiv gegen Ausgrenzung*, <http://www.freiburger-forum.net/2011/01/tour-der-1000-brucken/>.

³⁷ *Wenn Flüchtlinge Musik machen dürfen*, 6. 07. 2013, www.zeitonline.de.

³⁸ *Abschiedstournee mit neuer CD*, 2. 08. 2013, www.1000bruecken.de.

³⁹ Wystąpienie H. Rata podczas międzynarodowej konferencji „Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury i sztuki w Polsce i w Niemczech”, 24-25 lutego 2015 r. w Genshagen.

pochodzących z różnych krajów, m. in. z Ghany, Iranu, Afganistanu, Kenii, Rosji, Wybrzeża Kości Słoniowej, Somalii, Kosowa i Etiopii, którzy w Niemczech złożyli wnioski o azyl. Co więcej: *The Refugees* wraz z zespołem *Strom & Wasser* nagrali wspólnie album płytowy. „Wartością dodaną” było to, że przewijają się w nim różnorodne wpływy muzyczne (reggae, hip-hop, jazz, folk). Pierwszy wspólny koncert *The Refugees* odbył się 20 kwietnia 2012 r. i od tamtej pory zespół wciąż koncertuje (*Lagertour*), występując niekiedy dla wielotysięcznej publiczności (np. na *Fusion-Festival* na Pojezierzu Meklemburskim lub na *Tanz&Folk Festival* w Rudolstadt, największym festiwalu folkowym w Niemczech, na którym w 2012 r. gościło ponad 90 tys. osób). Do sierpnia 2013 r. *Strom & Wasser* wraz z *The Refugees* zagrali już ponad 100 koncertów; do końca 2013 r. zapowiedzianych było 40 dalszych⁴⁰.

Przesłanie projektu Ratza brzmiało: „Muzyka niesie nadzieję” (*Musik macht Hoffnung*) i sądząc po wypowiedziach członków tego nietypowego zespołu, zostało spełnione. Występ zespołu *The Refugees* w mediach przyniósł nadspodziewany efekt i spowodował, że uchodźcy przestali być anonimowi, zyskali „twarz” i znaczenie polityczne⁴¹. Według Ratza była to jednocześnie forma „ochrony” muzyków przed deportacją⁴²; odtąd mogli oficjalnie starać się o pracę w Niemczech, co miało istotny wpływ na zmianę ich egzystencji. Dostrzegalne były ewidentnie pozytywne efekty i „ozdrowieńcze ślady”, jakie projekt Ratza odcisnął na rozwoju osobowym i życiu poszczególnych członków zespołu. Wielu z nich, którzy na co dzień zmagali się z groźbą deportacji i żyli na skraju depresji, dzięki występom zyskali poczucie sensu i widać było jak „rozkwitają”. Najtrudniejszym momentem po zakończonej trasie był dla nich zawsze powrót do ośrodków zakwaterowania. Każde wezwanie na kolejny koncert oznaczało, że na nowo „odżywali”; toteż „żyli dla tej właśnie chwili”⁴³. O sukcesie projektu świadczy fakt, iż *The Refugees* nadal koncertują. Należy podkreślić, że ich występy miały skądinąd jeszcze dodatkową wartość: pobudzały do dyskusji politycznych na poziomie lokalnym; miały zatem szerszy oddźwięk społeczny. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż starania Ratza zostały dostrzeżone przez czynniki państwowe – w 2012 r. otrzymał od rządu federalnego medal za swe zaangażowanie na rzecz uchodźców.

Współdziałanie różnych dziedzin sztuki

Warto wspomnieć o jeszcze jednej wcześniejszej inicjatywie z 2012 r. Był to studencki projekt *Labyrinth*, powstały na Wyższej Szkole Muzycznej w Stuttgarcie⁴⁴,

⁴⁰ *Abschiedstournée mit neuer CD*, 2. 08. 2013...

⁴¹ A. Glodzinski, *Musik macht Hoffnung – Das Projekt Heinz Ratz & The Refugees*, 12. 03. 2013, <http://www.3sat.de/page/?source=/kulturzeit/themen/168405/index.html>

⁴² Chociaż nie do końca była to skuteczna ochrona, gdyż zdarzyło się, że niektórzy z nich nie otrzymawszy azylu musieli opuścić Niemcy.

⁴³ A. Glodzinski, *Musik macht Hoffnung*...

⁴⁴ Inicjatorką projektu Patrizia Birkenberg, podczas przyznawania w 2013 r. krajowej nagrody pedagogicznej (*Landeslehrpreis*) otrzymała szczególną nagrodę studencką za zaangażowanie. Również praca

powołany do życia głównie z myślą o młodych uchodźcach, by pomóc im kreatywnie rozwijać swą osobowość i wtopić się w społeczeństwo niemieckie⁴⁵. Celem projektu było wspólne stworzenie teatru muzyki i tańca (*Musik-Tanz-Theater*) na wysokim poziomie artystycznym, który tematycznie nawiązywałby do historii losów uczestników projektu. Praca została podzielona na 4 fazy i trwała ok. 10 miesięcy. Była później kontynuowana; w 2016 r. uczestniczyło w niej 17 młodych uchodźców (5 dziewcząt i 12 chłopaków) z Erytrei, Etiopii, Somalii, Sudanu, Senegal, Gwinei, Gambii, Ghany, Kamerunu, Syrii, Iranu, Afganistanu i Indii, zakwaterowanych w ośrodkach w Stuttgarcie. Projekt zakładał współdziałanie różnych dziedzin sztuki i dawał każdemu uczestnikowi możliwość kreowania swego występu według własnego uznania i wypełnienia go dowolnie wybranymi treściami i tematami pod okiem profesjonalistów⁴⁶. Ponadto uczestnicy mogli kilka razy w tygodniu brać udział w zajęciach z pedagogiki muzycznej, śpiewu, tańca, teatru lalkowego, deklamacji, gry aktorskiej i in. Stanowiło to niemałe wyzwanie, gdyż wymagało dużego zespołu doświadczonych pedagogów przedmiotów artystycznych, którzy nie tylko są dobrymi wykładowcami przedmiotu, ale potrafią też odkrywać i wspierać indywidualne talenty i umiejętności uczestników. Jednym z pierwszych efektów ich pracy było przygotowanie spektaklu *Labirynth 3: Kriese – Freude – Eierkuchen*, który został wystawiony w Stuttgarcie 25 i 26 kwietnia 2015 r. Wartością tego przedsięwzięcia było to, że stanowił połączenie nie tylko różnych dziedzin sztuki, co dawało jego uczestnikom duże pole do popisu, ale też stwarzał możliwość nabycia podstaw edukacyjnych.

Wspólne muzykowanie

W niektórych projektach pojawiał się silnie akcentowany element koncertowania nie tylko „dla” uchodźców, ale też „z” uchodźcami. Chodziło o wzajemne poznawanie się, porozumiewanie się poprzez muzykę, tworzenie wspólnych orkiestr, zespołów, chórów.

Jednym z takich projektów był: *Bridges – Musik verbindet* („Mosty – muzyka łączy”). *Bridges* powstał we Frankfurcie n. Menem z inicjatywy klarncistki i nauczycielki muzyki Julii Huk oraz Izabelli Kohls przy wsparciu tamtejszej Szkoły im. Schillera (*Schillerschule*) oraz Wyższej Szkoły Muzycznej. „Tak jak łączniki w utworze muzycznym łączą dwie części muzyczne tworząc z nich większą całość, tak muzyka może pokonać przepaść między ludźmi różnych kultur i pozwolić im stać się jedną grupą” – takie motto przyświecało inicjatorom⁴⁷. Celem projektu było łączenie poprzez muzykę ludzi o różnym kolorze skóry, różnych kulturach i religiach. Pod-

zespołu została w 2014 r. odznaczona w konkursie Niemieckich Wyższych Szkół Muzycznych w kategorii pedagogika muzyczna.

⁴⁵ *Labirynth – Theater- und Musikprojekt für junge Flüchtlinge*, 26.01.2016, www.ott-goebel-jugendstiftung.org/2016/01/labirynth-theater-und-musikprojekt-fuer-junge-fluechtlinge

⁴⁶ *Labirynth – Theater- und Musikprojekt...*

⁴⁷ A. Magel, *Musikprojekt „Bridges” baut Flüchtlingen Brücken*, 13. 01. 2016, www.hessenschau.de

stawową ideą było wykorzystanie potencjału, jaki posiada muzyka, by zintegrować ludzi, „którzy musieli uciekać ze swej ojczyzny i znaleźli schronienie w Niemczech, by przezwyciężyć różnice i nauczyć się rozumieć siebie nawzajem” – argumentowała J. Huk⁴⁸. „Chcemy ich poznać i wspólnie koncertować” – mówiła. Muzyka miała stanowić pomost, który pozwoli wykorzystać kreatywnie różnice kulturowe i wspólnie muzykować. Podobnie jak w przypadku projektu Ratza, organizatorki zwracały uwagę, że wielu uchodźców, którzy chwilowo znaleźli się w Niemczech, to również utalentowani muzycy, którzy przedtem wykonywali te same zawody, wiedli normalne życie, dopóki nie zostało zniszczone przez wojnę, terror i przemoc. „Tylko, że my mieliśmy szczęście – przypominała Huk – że dorastaliśmy w stabilnych warunkach i mogliśmy rozwijać nasze talenty”⁴⁹. Chodziło zatem o danie im szansy na powrót do aktywnego uprawiania muzyki, realizowania osobistych pasji i wyrażania swych emocji.

W pierwszej próbie w auli szkoły im. Schillera we Frankfurcie n. Menem wzięło udział ok. 50-60 osób, z czego połowę stanowili uchodźcy, głównie młodzi ludzie. W trakcie próby była okazja do poznania muzyków i ich losów. Benefisowy koncert odbył się 19 kwietnia 2015 r. w sali nagrań Heskiej Rozgłośni Radiowej (*Hessischer Rundfunk*). W programie znalazły się też specjalnie na tę okazję skomponowane utwory, zaaranżowane pod kątem nowej obsady; dźwięki klasycznych instrumentów przeplatały się z egzotycznymi rytmami orientalnych bębnów i unikatowych instrumentów strunowych przywiezionych przez uchodźców z krajów ich pochodzenia (jak np. 6-strunowy instrument szarpany z Erytrei, czy też instrumenty zrobione przez nich własnoręcznie). Jak zaobserwowali uczestnicy projektu, dla młodych muzyków z Syrii, Iranu, Pakistanu i innych krajów ogarniętych konfliktami zbrojnymi możliwość wspólnego muzykowania była ogromnym przeżyciem⁵⁰.

W Heidelbergu powstał z kolei projekt *Spielraum Musik*, w ramach którego miejscowi muzycy z instrumentami udawali się do ośrodków dla uchodźców i starali się ich zachęcić (zwłaszcza dzieci i młodzież) do muzykowania i śpiewania. Warto też wspomnieć o projekcie *Willkommen mit Musik*, realizowanym w Dolnej Frankonii, który powołał do życia w 2015 r. student muzyki Jonas Hermes z Würzburga. Uczestniczący w nim azylanci i uchodźcy mieli okazję, by wyrażać swe przeżycia poprzez muzykę. W powiatowym miasteczku Freudenstadt niedaleko Karlsruhe w Badenii-Wirtembergii działające tam koło śpiewacze postanowiło zrealizować międzynarodowy projekt dla ponad 70 uchodźców i członków miejscowego chóru⁵¹.

⁴⁸ *Bridges- Musik verbindet*, „Kirche in Aktion e.V.”, Frankfurt n. Menem, 2015, Impressumgenera-
tor des Anwaltes Sören Siebert.

⁴⁹ *Isabella Kohls initiiert Flüchtlingsprojekt ‚Bridges‘*, 5.02.2016, <http://www.op-online.de/region/rodgau/isabella-kohls-dudenhofen-initiiert-fluechtlingsprojekt-bridges-6096136.html>

⁵⁰ A. Magel, *Musikprojekt ‚Bridges‘ baut...*

⁵¹ *Willkommen in Deutschland: – Musik macht Heimat – Engagement für Dialog*, 19.10.2015, http://www.miz.org/fokus_musik_macht_heimat.html

Projekty z udziałem dzieci, seniorów

Spora część projektów miała swego konkretnego adresata i była przygotowana z myślą o dzieciach i ludziach młodych. Jednym z nich był *The Sound of Peace* (Bremerhaven), muzyczno-kreatywny projekt powitalny dla uchodźców, zainicjowany przez *Kaufmännische Lehr-Anstalten (KLA)* w Bremerhaven we współpracy z Urzędem ds. Społecznych (*Sozialamt*), przy wsparciu fundacji *Liz Mohn-Stiftung*⁵². Uczestniczyły w nim głównie dzieci uchodźców oraz młodzież z miejscowego chóru gospel *The Soulkeepers*⁵³. Warsztaty, w których wzięło udział ok. 40 osób, trwały miesiąc; próby odbywały się dwa razy w tygodniu. Efektem wspólnej pracy było przygotowanie programu *The Sound of Peace* z udziałem DJ-a z Kapsztadu oraz grupy *Breakdance*. Uczestnicy mogli opowiedzieć w nim swe historie i zaprezentować się muzycznie w stylu soul, gospel czy hip-hop. Wymiernym rezultatem wspólnych ćwiczeń były też nawiązane przyjaźnie: „To wspaniałe, jak dzieci, nie mówiąc tym samym językiem, potrafiły się porozumiewać” – mówiła dyrygentka chóru⁵⁴. Program został dwukrotnie wystawiony na scenie: w Bremie i w Bremerhaven. Podczas prób towarzyszyła zespołowi ekipa filmowa kanału dziecięcego *Kika*; zostało też dokonane nagranie video.

Inny projekt muzyczny, którego nadrzędną ideą było łączenie ludzi różnych pokoleń ponad granicami powstał w Norymberdze z udziałem uchodźców i seniorów. Jego pomysłodawcą był *Liedermacher* Jo Jasper. Młodzi uchodźcy z Ghany, Syrii i Afganistanu nagrali wspólnie z seniorami z Norymbergii płytę CD, wieńczącą wspólne przedsięwzięcie.

Język jako klucz do integracji

Wychodząc z założenia, że większość dzieci nowych przybyszów w Niemczech nie zna zupełnie (bądź w niewielkim tylko stopniu) języka niemieckiego, a jest on podstawą dobrej integracji, uniwersytet w Regensburgu wspólnie z jedną ze szkół podstawowych stworzył w 2014 r. projekt mający na celu naukę języka niemieckiego poprzez muzykę⁵⁵. Już pierwsze doświadczenia pokazały, że nauka jest znacznie bardziej efektywna i przynosi dobre rezultaty; po kilku miesiącach niektóre z dzieci opanowały język na tyle dobrze, że mogły być przeniesione do regularnych klas. Ponadto

⁵² B. Vogel, *'The Sound of Peace' – Musikprojekt von und mit Flüchtlingen*, 23. 06. 2015, <http://wie-kann-ich-helfen.info/the-sound-of-peace-musikprojekt-von-und-mit-fluechtlingen/1326>

⁵³ Zespół gospelowy *The Soulkeepers* został w 2015 r., dzięki swej piosence *Du bist was wert*, mianowany oficjalnym ambasadorem młodzieży *UNICEF*. Zespół zbiera też regularnie podczas swych występów pieniądze na projekty pomocowe.

⁵⁴ *Musik kann integrieren*, 25. 05. 2016, <http://www.radiobremen.de/kultur/themen/integration-singen100.html>

⁵⁵ L. Weiß, *Musik integriert die Neuankömmlinge*, 23.04.2015, www.deutschlandfunk.de/deutschlandfunk-musik-integriert-die-neuankoemmlinge.680.de

było widoczne, że muzyka integruje nowych uczniów w klasie i daje im poczucie większej pewności siebie.

Na niezwykle pomysł nauki języka poprzez naukę piosenek wpadli studenci Wyższej Szkoły Muzycznej w Trossingen. Ideą projektu *Backe, backe Kuchen* było, aby za pomocą muzyki i rytmu nauczyć uchodźców języka niemieckiego, a przy okazji wprowadzić nieco urozmaicenia w ich życie codzienne. „Muzyka, to międzynarodowy język, który każdy natychmiast rozumie” mówił Andreas Brand, jeden z organizatorów⁵⁶. Inicjatorzy wyszli z założenia, że wprowadzenie „mąka, jajka i ciastka” to słowa, których uchodźcy w Niemczech na początku raczej rzadko potrzebują, ale nabierają one znaczenia, kiedy będą się uczyć śpiewać piosenki niemieckie. Naukę rozpoczęto od jednej z najpopularniejszych piosenek dla dzieci: *Backe, backe Kuchen*. W spotkaniach odbywających się raz w tygodniu w gmachu *Musikhochschule* w Trossingen, brało udział ok. 30 osób. Sukces był szybko zauważalny: już po godzinie młodzież uchodźcy z Syrii, Afganistanu i Kamerunu potrafili zaśpiewać *Backe, backe Kuchen*. Studenci uczyli ich prostych, skomponowanych niekiedy przez siebie piosenek, bądź rytmicznych recytatywów, wychodząc z założenia, że w ten sposób „szybciej zapadają one w pamięć”. Łączono przy okazji niemieckie pojęcia ze szmerami i obrazami, by łatwiej było zrozumieć i zapamiętać głoski. Należy podkreślić duży wkład własny studentów, którzy sami opracowali materiały do nauki języka. „Byliśmy ciekawi, jak uchodźcy zareagują” – mówił Brand, ale okazało się, że od początku bardzo się zaangażowali. Dla wielu z nich projekt stanowił odskocznnię w ich nudnej często codzienności⁵⁷.

Władze miasteczka Trossingen, które przyciągnęło ok. 175 uchodźców, były bardzo zadowolone z inicjatywy studentów: „język jest przecież kluczem do dobrej integracji” – mówił rzecznik, zapewniając, że wszystkie tego rodzaju inicjatywy są potrzebne. Jest to jednocześnie korzyść dla studentów, którzy zbierają dzięki temu doświadczenia praktyczne i zawodowe. Poza tym uczą się od uchodźców ich rodzimych piosenek, dzięki czemu poznają nowe kultury, mówił Brand⁵⁸.

Z kolei w miasteczku Rheinsberg (Brandenburgia) jeden z klubów zorganizował ruchowe gry muzyczne z udziałem dzieci uchodźców; chodziło o to, aby wrażenia wizualne objaśniać za pomocą dźwięków i ułatwiać przez to naukę języka.

Przeciwko wrogości wobec obcych (Fremdenhaß)

Muzycy w różny sposób okazywali swe poparcie dla uchodźców. Na znak sprzeciwu wobec skrajnych ugrupowań wychodzących na ulice pod hasłami wrogości wobec obcych, w Kolonii zawiązał się sojusz *Köln stellt sich quer* zrzeszający

⁵⁶ *Musikprojekt: Studenten singen 'Backe, backe Kuchen' mit Flüchtlingen*, 2.12.2015, www.news4teachers.de/2015/12/mit-musik-und-rhythmus-studenten-bringen-fluechtlingen-deutsch-bei

⁵⁷ K. Drinkuth, *Studenten bringen Flüchtlingen mit Musik Deutsch bei*, 3. 12. 2015, <http://www.schwarzwaelder-bote.de/inhalt.trossingen-studenten-bringen-fluechtlingen-mit-musik-deutsch-bei.abdc-04cb-cefa-46c0-bfec-2b4d2fcc3c02.html>

⁵⁸ *Ibidem*.

ok. 50 różnych grup i zespołów muzycznych⁵⁹. Wśród nich aktywnie działają członkowie grupy rockowej *Kölner Initiative „Arsch huh”*⁶⁰, którzy np. jeżdżą do różnych miejsc zakwaterowania uchodźców, by wspólnie z nimi muzykować.

W różnego rodzaju akcje przeciwko ekstremizmowi pravicowemu i rasizmowi angażują się też od dłuższego czasu członkowie grupy hip-hopowej *Die Fantastischen Vier*. Wspierają oni działania inicjatywy *Laut gegen Rechts*, w której aktywnie udziela się też wielu znanych muzyków i prominentów oraz przedsiębiorców branży muzycznej i medialnej. Jako wyraz sprzeciwu przeciwko „wrogości wobec obcych” *Die Fantastischen Vier* oraz hamburska agencja artystyczna *FKP Scorpio* zaprosiły w sierpniu 2015 r. na jeden ze swych koncertów w Hamburgu mieszkańców pobliskiego ośrodka dla uchodźców i osób ubiegających się o azyl w Niemczech, oferując im darmowe bilety⁶¹. Innym razem zaproszono uchodźców na koncert z legendą rocka Udo Lindenbergiem, który wykonał dla nich nowy song *Wir werden jetzt Freunde*⁶².

Nie należy przeceniać znaczenia tych grup z uwagi na ich stosunkowo wąski zasięg oddziaływania; tym niemniej warto pokazać, że muzycy biorą udział również w tego rodzaju akcjach i inicjatywach.

Kontakt z muzyką poważną – koncerty dla uchodźców

Los imigrantów, ich warunki mieszkaniowe, brak perspektyw poruszyły również profesjonalnych muzyków. Przygotowano wiele ciekawych propozycji mających służyć poprawie ich stanu duchowego, a tym samym ich integracji w społeczeństwie niemieckim. Teatry i orkiestry na terenie całych Niemiec organizowały tzw. koncerty powitalne (*Willkommenskonzerte*) i inne imprezy muzyczne, na które zapraszano imigrantów. Wystarczy przytoczyć kilka przykładów: Monachijska Orkiestra Radiowa (*Münchner Rundfunkorchester*) przygotowała koncert rodzinny dla dzieci uchodźców, zapewniając pomoc tłumaczy różnych języków. Saksońska filharmonia (*Erzgebirgische Philharmonie Aue*) zagrała koncert w ośrodku dla ubiegających się o azyl. Europejskie Centrum Sztuki (*Europäisches Zentrum der Künste*) w Dreźnie zaferowało uchodźcom i osobom starającym się o azyl darmowy udział w imprezach odbywających się w gmachu festiwalowym *Hellerau*. Centrum udostępniło ponadto syryjskim uchodźcom miejsca noclegowe. Pochodzący z Syrii kontrabasista Raed

⁵⁹ J. Wördenweber, *Arsch huh – wat nu? Kölner-Initiative stellt sich auf den Prüfstand*, 29.10.2015, <http://www.express.de/koeln/arsch-huh--wat-nu--kuenstler-initiative-stellt-sich-auf-den-pruefstand-23121666>

⁶⁰ Grupa rockowa *Arsch Huh e. V.* od 1992 r., odkąd zaczęło dochodzić w Niemczech do podpalenia ośrodków dla azylantów, angażuje się w działania na rzecz tolerancji, przeciwko rasizmowi i neonazizmowi. Szerzej zob. S. Menkens, *Der Eiertanz der Kölner Arsch-Huh-Aktivisten*, 8.01.2016, <http://bzeta.welt.de/politik/deutschland/article150758999/Der-Eiertanz-der-Koelner-Arsch-Huh-Aktivisten.html?wtrid=crossdevice.welt.desktop.vwo.google-referrer.home-spliturl&betaredirect=true>

⁶¹ *288 Flüchtlinge zu einem Fanta Vier-Konzert eingeladen*, 20.08.2015, <http://www.welt.de/regional-hamburg/article145423674/288-Fluechtlinge-zu-Fanta-Vier-Konzert-eingeladen.html>

⁶² *Willkommen in Deutschland: Musik macht Heimat...*

Jazbeh założył w Bremie Syryjską Orkiestrę Filharmoniczną (*Syria Expat Philharmonic Orchestra*), która ma skupiać w przyszłości ok. 50 syryjskich muzyków. Odbył się już pierwszy koncert orkiestry przy dużym zainteresowaniu mediów⁶³. W różnych miastach (m.in. Hamburgu, Bremie) uchodźcy są zapraszani na koncerty, przy czym organizatorzy zapewniają im bilety gratis. Berliński Chór Oratoryjny (*Berliner Oratorienchor*) organizuje patronaty dla swych słuchaczy koncertów z uchodźcami; chodzi o wspólne przeżycia, o spotkanie i wyraźny sygnał, że Niemcy są społeczeństwem „otwartym, o ludzkim obliczu”, traktującym imigrację również jako wzbogacenie⁶⁴. Orkiestra kameralna *Ensamble Ruhr* z Essen w ramach projektu *Heimat*, który powstał na początku grudnia 2015 r., dawała koncerty w ośrodkach zakwaterowania uchodźców, przekazując jednocześnie informacje o zespole i muzyce, która wykonują, zachęcając imigrantów do wspólnego muzykowania i prezentowania własnej kultury⁶⁵.

Ze względu na rangę, rozmach i prestiż warto poświęcić nieco więcej uwagi nadzwyczajnemu koncertowi, do jakiego doszło w Berlińskiej Filharmonii 1 marca 2016 r. Na koncercie pod nazwą „Witamy wśród nas!” spotkały się trzy największe orkiestry Berlina: *Berliner Philharmoniker*, *Staatskapelle Berlin* oraz *Konzerthausorchester Berlin*, aby na znak solidarności wspólnie zagrać dla nowo przybyłych. W ocenie obserwatorów owego wieczoru, pojęcie *Willkommenskultur* zyskało nowy wymiar⁶⁶. Za pulpitem dyrygenckim stanęli trzej wybitni mistrzowie batuty: Simon Rattle, Daniel Barenboim i Iván Fischer. Patronat nad koncertem objęła kanclerz Angela Merkel. Koncert miał również należytą oprawę medialną: był transmitowany na żywo przez rozgłośnię radiową Berlin Brandenburg (*rbb*), *ARD*, *BR-Klassik* i *NDR-Kultur*; a także na stronie Filharmonii Berlińskiej; wstęp był wolny, a bilety były rozdawane po uprzednim zgłoszeniu. Zainteresowanie koncertem przeszło najśmielsze oczekiwania: chętnych do wzięcia udziału w koncercie było ok. 6 tys. osób, ale tylko ok. 2200 osób (z 20 krajów) mogło otrzymać bilety (tyle miejsc liczy sala filharmonii).

Wyraźny sygnał, świadczący o otwartości wobec uchodźców i solidarności z nimi, przekazał światu dyrygent Ivan Fischer, który witając słuchaczy powiedział: „Czy naprawdę chcemy powrócić do dawnej Europy, w której naród walczył przeciwko narodowi, a religia przeciwko religii?”. W jego przekonaniu „Rodzi się nowa Europa, w której ludzie otwierają swe drzwi i swe serca; i my chcemy to pokazać światu. A uchodźcom chcemy powiedzieć: serdecznie witamy, czujcie się u nas jak u siebie w domu”⁶⁷. D. Barenboim kontynuując jego myśl dodał, iż chciałby, aby to było coś więcej niż tylko powitanie. Jego zdaniem jest ważne, aby uchodźcy otrzymali dobrą opiekę; ale równie istotne jest unaocznienie im, że przybyli do kraju, w którym

⁶³ Jw.

⁶⁴ Jw.

⁶⁵ Szerzej zob. *Musikprojekt mit Flüchtlingen. Integration mit der Universalsprache Musik*, *WDRI*, 15.12.2015, www.wdr.de/kultur/musik/heimat-musikprojekt-mit-fluechtlingen-100.html

⁶⁶ W. Prosinger, *Das kurioseste Konzert, das Berlin je erlebt hat*, www.tagesspiegel.de/kultur/fluechtlinge-in-.../13044114.html

⁶⁷ *Konzert für Flüchtlinge in Berlin: „Willkommenskultur in unserer Mitte”*, www.dw.com/de/konzert-fuer-fluechtlinge-in-berlin...in/a-19086172

kultura jest wysoko ceniona. „Przesłaniem dzisiejszego wieczoru jest – mówił – że muzyka i kultura nie pozostają w tyle, ale od początku w tym uczestniczą”. To cenna uwaga potwierdzająca tezę, iż środowiska artystyczne bardzo wcześnie aktywnie włączyły się w proces integracji imigrantów. Simon Rattle zwrócił z kolei uwagę, iż to niezwykła okazja dla Niemiec i Europy, by okazać serdeczne powitanie. „Grając, okazujemy naszą miłość i wsparcie. Jesteśmy bardzo szczęśliwi mogąc przekazać to nowym Europejczykom”. Wszyscy trzej *maestro* przyznali, iż jako muzycy czują się na całym świecie mile widziani. Ich marzeniem jest zatem, aby tak samo poczuli się również ludzie ciężko doświadczeni przez los, którzy ze względu na wojnę, głód i prześladowania zostali zmuszeni do opuszczenia swej ojczyzny.

Program koncertu został starannie dobrany; znalazł się w nim koncert fortepianowy KV 466 W. A. Mozarta wykonany przez orkiestrę *Staatskapelle Berlin*, którym zadyrygował D. Barenboim, występując zarazem w roli pianisty. Zabrzmiała też symfonia „Klasyczna” nr 1 S. Prokofiewa w wykonaniu *Konzerthausorchester* pod batutą I. Fischera. Na zakończenie słuchacze mogli usłyszeć VII symfonię L. v. Beethovena, którą poprowadził „ogniście” Simon Rattle dyrygując Filharmonikami Berlińskimi. Dla niektórych słuchaczy było to być może pierwsze zetknięcie z zachodnią „wysoką kulturą”; po każdej części rozlegały się spontaniczne oklaski. Koncert przyniósł nadsządziejany efekt – owacjom na stojąco na zakończenie nie było końca.

Wolfgang Proisinger w relacji z koncertu na łamach „Der Tagesspiegel” napisał: „To, że rzeczywistość jest piękniejsza niż najśmielsze marzenia, to cud, jaki zdarza się tylko w bajkach”⁶⁸. Jego zdaniem tego wieczoru w Filharmonii Berlińskiej ta bajka się spełniła. Komentując wrażenia publiczności publicysta zaobserwował, jak po koncercie pewien młody Afgańczyk stał przy schodach i łzy spływały mu po twarzy: *I never cry* – mówił. On i inni młodzi ludzie jeszcze długo nie mogli ochłonąć i powtarzali wciąż to samo: „Ten wieczór to prawdziwy cud”⁶⁹. Publicysta zwrócił uwagę, iż podobne wydarzenie miało miejsce w przeszłości tylko dwa razy; tuż po przełomie w listopadzie 1989 r., kiedy największe orkiestry Berlina zorganizowały wspólnie „koncert powitalny” dla mieszkańców dawnej NRD i po raz drugi - po atakach terrorystycznych 11 września 2001 r. Były to rzeczywiście momenty wyjątkowe, momenty, w których doszło do niespodziewanych zawirowań historii. Warto wspomnieć, że Filharmonicy Berlińscy zaangażowali się też w materialną pomoc dla dzieci uchodźców organizując zbiórkę darowizn poprzez akcję SMS-ową.

Muzyka różnych kultur

Nieco inny charakter miał koncert pod tytułem „Miłość łączy” (*Liebe verbindet*) zorganizowany 14 maja 2016 r. przez Filharmonię Kolońską pod patronatem nadburmistrz Kolonii Henriette Reker. W zamierzeniu organizatorów koncert miał być

⁶⁸ W. Proisinger, *Das kurioseste Konzert, das Berlin je erlebt hat*, www.tagesspiegel.de/kultur/fluechtlinge-in.../13044114.html

⁶⁹ *Ibidem*.

wyrazem „tolerancji, zaufania i pozytywnego współżycia” w niemieckim społeczeństwie⁷⁰. Miał on zawierać program ponad granicami, w którym zarówno wykonawcy, jak też ich muzyka pochodziły z różnych kręgów kulturowych⁷¹; artyści prezentowali w nim muzykę, która łączy kultury i ludzi. Jeden z członków zespołu *bigband NDR*, pochodzący z pogranicza Syrii, Turcji i Iraku śpiewał po arabsku i kurdyjsku o miłości, radości i smutku, akompaniując sobie na tradycyjnych instrumentach. Hamburskie trio *Django Delux* wykonało z towarzyszeniem gitary Sinti-Swing; ich muzyka, nawiązująca do korzeni Sinti jest nowoczesna, a zarazem tradycyjna. Nie zabrakło też popularnej wokalistki muzyki pop Neele Ternes, która zaapelowała o większe okazywanie sobie uczuć; utwór soulowy o wolności wykonał angażujący się w akcje społeczne muzyk Stefan Gwildis z Hamburga.

Wielorodność kulturowa była też w centrum uwagi dalszej części programu, w której wziął udział m.in. mieszkający w Kolonii muzyk z Iranu, Shahin Najafi, śpiewając o wolności myśli, rewolucji i wyznawaniu własnych wartości⁷². Na scenie wystąpili też: zespół *Tabadoul Orchestra* (założony w 2010 r. przez muzyków z Kolonii, Egiptu i Turcji) oraz charyzmatyczna wokalistka z Egiptu Dina Gouda, prezentując wspólnie utwory jednego z najbardziej znanych współczesnych kompozytorów świata arabskiego, Mohammada Abel Wahaba (1907-1991). W koncercie wystąpiło także wielu innych artystów zamieszkałych w Niemczech, wywodzących się z innych kręgów kulturowych. Przewidziano również pokaz filmu krótkometrażowego *Hinter uns mein Land*, w którym autorzy Babak Ghassim (założyciel w 2008 r. grupy komediowej multi-kulti *RebellComedy*) i Usama Elyas (artysta komediowy urodzony w Aachen, pochodzący z Arabii Saudyjskiej, współzałożyciel *RebellComedy*) podjęli trudny (i wcale nie komediowy) temat: ojczyzna, ucieczki, zwątpienie, duma⁷³.

Punktem kulminacyjnym wieczoru był występ chóru młodych uchodźców oraz członków kolońskiego chóru młodzieżowego *Kölner Jugendchor St. Stephen* pod dyktando chórmistrza i pedagoga muzycznego Michaela Kokotta; wystąpił też wokalista Hennig Krautmacher, lider zespołu *Höhner*. Moderatorem wieczoru był urodzony w Kolonii niemiecki aktor teatralny i filmowy, komik i kabarecista tureckiego pochodzenia Fatim Çevikkollu, który poprowadził koncert ze wsparciem tłumaczki języka migowego.

Nie zabrakło również elementu publicznej manifestacji solidarności z uchodźcami: po koncercie słuchacze i artyści wspólnie przeszli z gmachu filharmonii do katedry niosąc niemal 200-metrowy, robiony na drutach „Szał Świata” jako symbol

⁷⁰ *Ein Konzert für Kölner & Flüchtlinge*, www.2016.sommerblut.de/ein-konzert-fuer-koelner-fluechtlinge

⁷¹ Por. *Liebe verbindet – Ein Konzert für Kölner und Flüchtlinge*, 14.05.2016, http://www.jungestadt-koeln/kalender/kultur/liebe-verbundet-ein-konzert-fuer-koelner-und-fluechtlinge/d_2016-05-14_20-00.html

⁷² *Ein Konzert für Kölner & Flüchtlinge....*

⁷³ *Ususmango und Babak Ghasim – Hinter uns mein Land*, 20.03.2016, https://www.youtube.com/watch?v=1Yk_JxynbPo

wolności, spójności i demokracji. Na schodach przed katedrą chór i artyści odśpiewali wspólnie pieśń *Unser Stammbaum* w siedmiu różnych językach⁷⁴.

Warto wspomnieć, iż również indywidualni artyści, jak chociażby światowej sławy skrzypaczka Arabella Steinbacher czy też wirtuoz muzyki organowej Cameron Carpenter włączyli się w akcje niesienia pomocy uchodźcom poprzez koncerty i recitale⁷⁵. Koncertujący od wielu lat w duecie harfistka Suzanne Heutling wraz z mężem skrzypkiem, członkiem słynnych Filharmoników Berlińskich, zorganizowali w 2015 r. występ w miejscu zakwaterowania uchodźców w Dahlem w Berlinie⁷⁶. Widząc zainteresowanie słuchaczy, zwłaszcza dzieci, które skupiły się wokół harfy chcąc się sfotografować z instrumentem, wpadli na pomysł zorganizowania warsztatów dla dzieci; w sumie odbyły się one trzykrotnie. Podczas jednego z nich mieli do dyspozycji aż siedem harf udostępnionych z Filharmonii, na których dzieci mogły wypróbować swe umiejętności. Jednym z efektów wspólnych warsztatów były nawiązane przyjaźnie. S. Heutling wspominała, iż poznała wówczas trębacza z Syrii, z którego rodziną prawdziwie się zaprzyjaźniła. Wokalista rockowy Rudolf Kunze zorganizował z kolei akcję „Muzyka pomaga” (*Musik hilft*) zbierając instrumenty dla uchodźców, by mogli wyrażać swe emocje i realizować pasje muzyczne.

Zaangażowanie uczelni artystycznych

Sygnalem zaangażowania na rzecz współżycia różnych kultur na Uniwersytecie Artystycznym w Berlinie (*Universität der Künste, UdK*) były dwa koncerty w grudniu 2015 r. Pierwszy to koncert jazzowy *We insist*, w którym wystąpili berlińscy muzycy jazzowi oraz studenci, wykorzystując społeczną nośność i siłę przekazu jazzu. Koncert benefisowy odbył się 3 grudnia 2015 r. i był wspólnym przedsięwzięciem UdK oraz Wyższej Szkoły Muzycznej im. Hansa Eislera (*Hochschule für Musik Hanns Eisler*) w Berlinie⁷⁷. Drugi koncert zatytułowany: „Razem dla siebie nawzajem – muzyka nie zna granic” (*Zusammen füreinander – Musik kennt keine Grenzen*) miał miejsce 5 grudnia 2015 r. w sali koncertowej *Joseph-Joachim Konzertsaal* na UdK. Wystąpili na nim studenci uniwersytetu, którzy pod dyrekcją Markusa Brücka, solisty *Deutsche Oper Berlin* i wykładowcy UdK, wykonali utwory wokalne i instrumentalne Piotra Czajkowskiego, Wolfganga Amadeusa Mozarta, Georga Gershwina i Loyda Webbera⁷⁸. Po każdym z koncertów odbyła się zbiórka pieniędzy dla uchodźców.

Innym przejawem wsparcia dla nowych przybyszów była inicjatywa Konserwatorium Muzycznego w Hamburgu, które oferowało uchodźcom nieodpłatne lekcje

⁷⁴ *Ein Konzert für Kölner &...*

⁷⁵ *Willkommen in Deutschland: Musik macht Heimat...*

⁷⁶ *Musik für Flüchtlinge, 17.09.2015, www.tagesspiegel.de/berlin/helles-deutschland-musik-fuer-fluechtlinge/12332360.html*

⁷⁷ *Konzerte für die Flüchtlingshilfe an der UdK Berlin, https://www.udk-berlin.de/universitaet/engagement-fuer-gefuechtete/#c20245*

⁷⁸ *Ibidem.*

muzyki w ośrodku, w którym przebywa ok. 3 tys. imigrantów. Zrodził się też pomysł wspólnego muzykowania dzieci uchodźców z dziećmi orkiestry szkolnej konserwatorium. Pomysłodawcy są przekonani, że dla obu grup doświadczenie wyniesione z inności dorastania w różnych warunkach życia, a jednocześnie radość ze wspólnego muzykowania jest nie do przecenienia⁷⁹.

Ocena projektów w oczach decydentów

Minister stanu ds. kultury Monika Grütters ogłosiła 8 kwietnia 2016 r. listę projektów nominowanych do specjalnej nagrody za inicjatywy kulturalne mające na celu włączenie uchodźców do uczestnictwa w kulturze (*Sonderpreis für Projekte zur kulturellen Teilhabe geflüchteter Menschen*). Z ponad 150 zgłoszonych propozycji jury wybrało dziesięć pomysłów realizowanych przez artystów i twórców z całych Niemiec. M. Grütters z uznaniem zauważyła, iż w wielu miastach i gminach artyści wraz z osobami zaangażowanymi starają się poprzez kulturę ułatwić współżycie między miejscową ludnością a uchodźcami. Wysoko oceniła pomysłowość koncepcji projektów nadesłanych w ramach konkursu z różnych dziedzin: teatru, muzyki, edukacji i sztuki. Wyraziła też pragnienie, aby nowi przybysze byli postrzegani w Niemczech jako wzbogacenie kultury i szansa dla przyszłości Europy. Jej zdaniem tylko wspólnie można pokonać obawy i zastrzeżenia⁸⁰. Dla każdego nominowanego projektu przewidziana była premia w wysokości 2,5 tys. euro, natomiast trzy pierwsze nagrody wynosiły 10 tys. euro⁸¹.

Uroczystość wręczenia nagród odbyła się 21 maja 2016 r. w Niemieckim Muzeum Historycznym (*Deutsches Historisches Museum*) w Berlinie, a laureatami zostali: 1. drezdeński zespół Brass-Band „Banda Internationale”, składający się z muzyków niemieckich i imigrantów z całego świata; 2. monachijska inicjatywa Kino Asyl, w której młodzi uchodźcy zostali zaangażowani jako kuratorzy festiwalu filmowego; 3. projekt Multaka, w którym uchodźcy z Syrii i Iraku zostali włączeni jako przewodnicy w muzeach Berlina⁸². Minister Grütters wyrażając swe uznanie dla wszystkich nominowanych inicjatyw podkreśliła, iż owo zaangażowanie pokazuje dobitnie, że

⁷⁹ *Willkommen in Deutschland: Musik macht Heimat – Engagement...*

⁸⁰ *Kulturstaatsministerin Grütters: Sonderpreis für kulturelle Projekte mit Flüchtlingen – Nominierte stehen fest*, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Pressemitteilung nr 99, 8. 04. 2016.

⁸¹ Wśród nominowanych projektów znalazły się: „Banda Internationale” (Drezno), „Boat People Projekt” (Getynga), „Do it! Klang Spiel Raum” (Hamburg), „Flucht 2.0 – An Odyssey to Peace” (Ingelheim), „Kino Asyl” (Monachium), „Kultur entdecken – Brücken schlagen” (Bischofswerda), „Multaka” (Berlin), „Refugee Club Impulse” (Berlin), „Refugees’ Kitchen” (Oberhausen), „Zukunfts-Künste” (Hamburg).

⁸² M. Grütters spotkała się 28 kwietnia 2016 r. z inicjatorami i animatorami kultury świata arabskiego w Muzeum Islamskim w Berlinie, gdzie przekazano jej szczegółowe informacje na temat projektu Multaka (po arabsku – miejsce spotkań). Podczas wizyty przekazała decyzję o dotacji dla projektu wynoszącej 85 tys. euro, dzięki której został on zabezpieczony finansowo w 2016 r. i może być później kontynuowany. Szerzej zob. *Kulturstaatsministerin Grütters fördert „Multaka” – ein kulturelles Integrationsprojekt mit Modelcharakter*, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Pressemitteilung nr 134, 28. 04. 2016.

sztuka może być wspólnym językiem tam, gdzie różnice pojęć powodują milczenie bądź prowadzą do nieporozumień; może być źródłem wspólnych doświadczeń tam, gdzie różne pochodzenie dzieli ludzi bądź ich wyklucza⁸³. Zwracając się do autorów projektów Grütters podkreśliła, iż poprzez ich idee i zaangażowanie pokazują siłę kultury potrafiącej przewycięzać granice i powodować jej rozwój; sztuka może skłonić do zmiany perspektywy i spojrzenie na świat innymi oczyma. Na marginesie należy nadmienić, iż inicjatywy muzyczne na rzecz uchodźców realizowane są również w innych krajach niemieckojęzycznych, w Szwajcarii i Austrii⁸⁴.

Przyznanie nagrody federalnej dla wyróżniających się projektów poprzedziło akcję zatytułowaną *Kultur öffnet Welten*, którą minister Grütters zainicjowała i przeprowadziła wspólnie z krajami, gminami i organizacjami obywatelskimi. Jej celem było umożliwienie udziału w kulturze możliwie największej liczbie imigrantów. Ponad 400 instytucji kulturalnych w całym Niemczech otworzyło na jeden tydzień (21 do 29 maja 2016 r.) swe podwoje i zaprezentowało projekty zachęcające imigrantów do współudziału, aby pokazać, jak ważnym motorem integracji może być kultura i czego jest w stanie dokonać. Był to intensywny czas wspólnego muzykowania, wystawiania przedstawień teatralnych, gotowania i świętowania w różnych grupach wiekowych, ponad granicami kulturowymi⁸⁵.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawienie różnorodnych przejawów zaangażowania środowisk muzycznych, zwłaszcza organizacji i stowarzyszeń amatorskich, a także inicjatyw indywidualnych dowodzi wyraźnie, że od początku uczestniczyły one aktywnie w działaniach mających dopomóc w aklimatyzacji nowych przybyszów w Niemczech. Potwierdzają to słowa przewodniczącego Niemieckiej Rady Muzycznej, Martina Marii Krügera, który z uznaniem wyraził się o wkładzie podmiotów życia muzycznego w działania na rzecz uchodźców. Jego zdaniem zaprezentowanie wybranych inicjatyw i projektów muzycznych przez MIZ jest najlepszym dowodem świadczącym o gotowości angażowania się ludzi świata muzycznego. Muzyka odgrywa bowiem centralną rolę w komunikacji niewerbalnej; może też przekazywać radość, jaką daje wymiana i dialog między różnymi kulturami⁸⁶.

⁸³ Kulturstaatsministerin Grütters verleiht Sonderpreis für kulturelle Projekte mit Flüchtlingen, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Pressemitteilung nr 164, 21. 05. 2016.

⁸⁴ Zob. m.in. Th. Beyer, *Musikprojekte mit Flüchtlingen: Was bringen sie wirklich?*, Schweizer Radio und Fernsehen (SRF), 13. 04. 2016, www.srf.ch/kultur/musik/musikprojekte-mit-fluechtligen-was-bringen-sie-wirklich; zob. też A. Seierl, *Refugees Welcome – Musik für Flüchtlinge*, 3.05.2016, <http://www.musicaustria.at/refugees-welcome-musik-fuer-fluechtlinge/>

⁸⁵ Grütters: Kultur ist ein wichtiger Integrationsmotor, 25. 05. 2016, www.bundesregierung.de

⁸⁶ *Flüchtlinge im Musikland Deutschland – Resolution des Deutschen Musikrates*, 27.10.2015, www.nmz.de/online/fluechtlingen-im-musikland-deutschland-resolution-des-deutschen-musikrates

Warto jeszcze raz podkreślić, że w pomoc na rzecz uchodźców na niwie muzycznej włączyły się różne podmioty: od instytucji kultury (filharmonie, teatry, orkiestry, centra sztuki) i edukacji (m.in. *Universität der Künste* w Berlinie, Wyższe Szkoły Muzyczne i Konserwatoria Muzyczne w różnych miastach RFN, szkoły różnych szczebli, *etc.*) przez organizacje, związki, zrzeszenia i stowarzyszenia muzyczne (np. *Deutscher Musikrat*, *Deutsches Musikinformationszentrum*, Koła Śpiewacze, *etc.*), zespoły i grupy muzyczne (m.in. *Die Fantastischen Vier*), po indywidualnych artystów i animatorów życia muzycznego. Godnym odnotowania jest fakt, że większość tych inicjatyw jest realizowana przez ludzi młodych (studentów, młodych muzyków, dyrygentów, pedagogów muzyki).

Wydaje się (mimo braku solidnych danych liczbowych), że wszelkiego rodzaju aktywności na tym polu było całkiem sporo, choć trudno podać jakieś konkretne liczby mówiące o przeprowadzonych akcjach i inicjatywach oraz zrealizowanych projektach, gdyż nie prowadzi się ani rejestrów, ani też badań na ten temat.

Uderzająca jest też różnorodność form zaangażowania różnych podmiotów i animatorów życia muzycznego, co należy uznać za wyraz ich solidarności z uchodźcami. Są to aktywności w formie: koncertów muzyki poważnej i rozrywkowej, występów zespołów (rockowych, hip-hopowych *etc.*), wspólnego muzykowania, udzielania nieodpłatnych lekcji muzyki, zbiórki instrumentów dla muzyków, zbiórki pieniędzy, *etc.* Charakterystyczne jest też, że gros organizowanych akcji była przygotowywana głównie z myślą o dzieciach imigrantów oraz młodzieży i do nich była w pierwszej kolejności skierowana.

Cele, jakie sobie stawiano, to przede wszystkim: koncertowanie nie tylko „dla” uchodźców, ale wraz „z” nimi; chodziło o współuczestnictwo, o włączanie osób chętnych do wspólnego muzykowania w ramy istniejących zespołów orkiestrowych, chóralnych, big-bandowych i in.; zapraszanie do wspólnych występów (np. jazzowych, hip-hopowych, *etc.*); poznawanie się nawzajem (poznawanie losów uchodźców) poprzez bezpośredni kontakt podczas prób; wymiana doświadczeń muzycznych; poznawanie obcych kultur i włączanie ich elementów do wspólnie tworzonych utworów; pomoc w przyswojeniu języka niemieckiego poprzez naukę popularnych piosenek, gry muzyczne; stworzenie imigrantom-muzykom szansy czynnego muzykowania poprzez oferowanie im instrumentów; wzbogacenie przeżyć duchowych imigrantów poprzez możliwość udziału w koncertach (dzięki darmowym zaproszeniom); jednocześnie zapoznawanie ich z kulturą zachodnią, z dziełami kompozytorów różnej narodowości.

Odpowiedź na pytanie, jakie są efekty tych działań i na ile udało się zrealizować ich cele, nie jest łatwa i wymagałaby bardziej pogłębionych badań. Pewne rezultaty są jednak wyraźnie widoczne i świadczą o tym, że zamierzenia inicjatorów i organizatorów zostały w dużej mierze osiągnięte. Z pewnością udało się, poprzez kontakt z muzyką, czy to w formie biernej (udział w koncertach), czy też czynnej (wspólne muzykowanie), sprawić, że muzyka stała się dla imigrantów źródłem nowych, nieoczekiwanych przeżyć, które pozwoliły im choć na chwilę oderwać

się od monotonnej codzienności. Możliwość współtworzenia i wspólne występy na scenie wpłynęły też bez wątpienia znacząco na rozwój osobowościowy, zwłaszcza młodych uchodźców; były dla nich swoistą „nobiletacją”; dzięki temu otwierały się dla nich nowe perspektywy do realizowania własnych celów. Dodatkowym efektem, pewną „wartością dodaną” były przyjaźnie, które się nawiązywały podczas wspólnych prób i przebywania ze sobą. Istotnym wynikiem realizowania wspólnych projektów był też element wzajemnego oddziaływania (*Wechselwirkung*), który wnosił nie tylko wartość poznawczą dla obu stron, ale też zaowocował włączaniem elementów muzyki innych narodowości do współtworzonych utworów, kompozycji, programów scenicznych. Bezpośrednie zetknięcie się różnych kultur przyniosło obustronne korzyści. Godne odnotowania są ponadto rezultaty w nauce języka niemieckiego poprzez muzykę i śpiew.

Fakt, że zespół *The Refugees* nadal koncertuje jest sam w sobie sukcesem, gdyż oznacza zainteresowanie jego występami; faktem jest też, iż ich występ w mediach wpłynął na zwrócenie uwagi szerszej opinii publicznej na problem uchodźców; dodatkowo ich koncerty mają też oddźwięk społeczny: pobudzają do dyskusji na tematy społeczno-polityczne w środowisku lokalnym.

Na odpowiedź na pytanie, czy sztuka może skłonić do zmiany perspektywy i spojrzenia na świat innymi oczyma przyjdzie jeszcze poczekać. Na razie trudno ocenić pod tym względem faktyczne efekty podejmowanych działań.

Aktywność środowisk artystycznych, tak ze strony amatorów, jak też profesjonalnych muzyków, pokazuje, że mimo problemów, jakie wynikają z wielu nierozwiązanych kwestii dotyczących chociażby statusu uchodźców, kwestii bytowych i wielu innych, związanych z ich dalszym pobytem w Niemczech, istnieje w społeczeństwie niemieckim wcale niemały krąg osób, starających się w ramach swych możliwości przybliżyć przybyszom kulturę Zachodu i poprzez praktyczne działania włączyć ich w życie społeczne i kulturalne Niemiec. Wprawdzie środowisko artystów i ludzi kultury, to niewielki procent społeczeństwa niemieckiego, ale swoim przykładem dają oni pozytywny sygnał dla innych

Dr Maria Wagińska-Marzec, Instytut Zachodni (waginska@iz.poznan.pl)

Słowa kluczowe: Niemcy, uchodźcy, imigranci, projekty muzyczne, integracja

Keywords: Germany, refugees, immigrants, music projects, integration

ABSTRACT

The recent influx of refugees to Europe on an unprecedented scale especially in the second half of 2015 has met with varied, generally very skeptical responses in the host countries or countries of their potential relocation. For Germany, which is the destination of the largest number of refugees (mainly from Syria, Iraq, Afghanistan and Iran) who have fled from persecution and terror, the situation poses a great challenge. The German society responded with considerable openness to the needs of the immigrants and initiatives for the benefit of refugees were also joined by cultural and artistic circles. Surprisingly many projects and grass roots initiatives have been undertaken with the aim of assisting the newcomers to get accustomed to the new environment and integrate through music. The impulse came both from professionals and amateurs, young people (mostly music school students) as well as renowned public figures. The text presents a broad spectrum of different types of activities and joint initiatives undertaken by individual people and organized groups (choirs, bands, societies, associations, etc.) for the benefit of refugees and together with them in order to enable them to participate actively in performing music, to help them master the German language (through learning songs and musical games), to give them an opportunity to relax from the treadmill of day to day existence by inviting them to involve in concerts organized specially for them and above all to facilitate their integration with the German society.